

Oponentský posudek na disertační práci

Reproduction on the Margins: The Moral Economies of Romani Fertility

Autorka práce: Edit Szénássy

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Tereza Stöckelová, Ph.D.

Oponentka: Doc. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.

Předkládaná práce se pohybuje na pomezí zájmu o reprodukci, populační politiku, zdravotnictví a marginalitu ve střední Evropě (konkrétně v Česku a na Slovensku) a sleduje způsoby, jak romské ženy z marginalizovaného prostředí projevují svoji reprodukční *agency*. Předně je třeba říci, že autorka výborně zvolila samotné téma, které je důležité, aktuální, a zároveň není (z takto nastavené perspektivy) příliš prozkoumané. Přesto, že reprodukce je v antropologii poměrně diskutovaným tématem, v kontextu střední a východní Evropy se objevovalo spíše v rámci studia socialismu či postsocialismu, se zaměřením na politiku reprodukce (např. Kligman 1998; Gal – Kligman 2000). Kvalitních textů vycházejících z etnografie ve vyloučených romských lokalitách není mnoho. Dlouhodobý terénní výzkum je pro takové téma vynikajícím nástrojem, málokdo jej však zvládne. Je finančně a časově náročný a klade na výzkumníka velmi vysoké nároky v podobě celé řady kompetencí. Je třeba říci, že autorka této disertační práce všechny tyto nástrahy zvládla výborně a výsledkem je velmi aktuální, čtivá a informativní práce, které se skutečně daří zprostředkovat hlasy zkoumaných společností.

Autorka se zaměřuje na koncept responzibilizace a režimy reprodukce (projev governmentality ve foucaultovském smyslu). Správně poukazuje na to, že responzibilizace, tedy zdůrazňování individuálního rozhodování a odpovědnosti jednotlivce, odhlíží od politických a sociálních kontextů, v nichž se jednotlivci pohybují a které ovlivňují jejich rozhodování. Tento koncept je zároveň ušit na míru většinové populaci, resp. střední třídě většinové populace. Práce si klade otázku, do jaké míry jsou tyto dominantní koncepty obklopující reprodukci přítomny v marginalizovaném prostředí romských osad a do jaké míry ovlivňují jednání, resp. reprodukční rozhodování romských žen.

Práce má dobrý teoretický background – autorka pracuje s antropologickou literaturou zaměřenou na marginalitu, reprodukci a marginalizované skupiny. Do určité míry čerpá také z lidskoprávní literatury, což je vzhledem k některým dílčím tématům, jako je například diskuse kolem sterilizace romských žen, pochopitelné. Zároveň bych chtěla vyzdvihnout, že autorce se podařilo vyhnout se nástrahám podobných témat, které se často příliš zaměřují na partikulární česko-slovenský kontext, nebo pouze kontext „Romani studies“ napříč Evropou. Autorka naopak téma sleduje z hlediska marginalizace a přináší řadu komparativních příkladů z jiných geografických a politických kontextů, které mohou na zkoumaný problém vrhnout zajímavé světlo. V tom vidím antropologický přínos skutečně komparativní perspektivy.

Práce vychází z terénního výzkumu ve dvou prostředích – prvním z nich je marginalizovaná romská osada na východním Slovensku, druhým prostředí české porodnice zřejmě kdesi v Sudetech (obě lokality byly z důvodu ochrany informátorů anonymizovány). Autorka je v textu neustále přítomna (což považuji za pozitivum) – víme, jaký má vztah k informátorům, jak postupovala, jakým způsobem si budovala vztahy v terénu, kde vidí vlastní slabiny. Na práci je vidět dlouhý časový úsek, který terénnímu výzkumu, zejména jeho slovenské části, věnovala.

Vidím poměrně velké rozdíly v detailní a bohaté etnografii z romské osady a povrchnějších datech z české porodnice, které jsou jednoznačně dány délkou pobytu a charakterem vztahů rozvinutých v terénu. Autorka si je toho ostatně sama vědoma a reflektuje to. Zároveň ale data z prostředí porodnice organicky doplňují předchozí perspektivy, které se zaměřovaly na mediální a politický diskurz a posléze na perspektivu romských žen ze segregované osady.

Autorka začíná představením českého kontextu reprodukci příběhu o porodu paterčat, který získal široký ohlas v mediálním prostoru a na němž je možné ukázat jak postoje většinové populace k Romům, tak odlišné režimy reprodukce v dotčených populacích. Sleduje téma „morální paniky“ obklopující romskou reprodukci i mediálně sledované kauzy sterilizace romských žen. Z diskurzu lidsko-právních organizací, sledujících například kauzy sterilizace romských žen v Československu, vychází poněkud jednostranný obrázek, ovšem odborných textů, ať už z oblasti antropologie, sociologie či demografie, které by se tématu do hloubky věnovaly, není mnoho. Autorka se však s tímto jednostranným obrazem nespokojuje, a ve chvíli kdy začne práce čerpat z vlastní etnografie, se celá analýza rozvrství a nabyde řady velmi zajímavých a nuancovaných odstínů, z nichž romské ženy nevycházejí jako pasivní příjemkyně pomoci nebo definic zvenčí, ale jako (v rámci možností) aktivní aktérky.

Druhá část práce přidává perspektivu zdravotnického personálu v porodnici v českém pohraničí, která je známá snahou o pozitivní přístup k romským rodičkám. Zde autorka sledovala strategie, které personál používá ve snaze poskytovat „dobrou péči“. Sleduje způsoby vyjednávání a racionalizace potenciálně konfliktních situací s romskými ženami v kontextu porodnice. To, že v porodnicích dochází ke kategorizaci a stereotypnímu vnímání Romů, není nijak překvapivé, zajímavé je spíše to, proč zdravotnice někdy romské ženy považují za ideální pacientky, a jakými způsoby vyjednávají potenciálně konfliktní situace a redefinují pozitivní obraz romských pacientek. Autorka například ukazuje, jak na rovině institucionální organizace uplatňují zdravotníci na romské pacientky perspektivu kolektivní etnické identity (ospravedlňovanou odkazem ke kultuře či „přirozenosti“), zatímco v rámci majoritního obyvatelstva aplikují koncept sociální třídy. To pak vede například k reprodukovaní praxe prostorová segregace – umístování romských žen do oddělené místnosti v rámci poporodní péče.

Zajímavá je také komparace dat týkajících se romských žen z marginalizovaného prostředí se současným proudem myšlení střední třídy, který se točí kolem představ o „přirozeném porodu“ a snahy o minimální zasahování do průběhu porodu. Na pozadí toho mainstreamového diskurzu aktivní rodičky, která přebírá zodpovědnost za své tělo, zdraví i dítě, sleduje autorka postoje romských žen k medicínským zásahům do porodu. Romské ženy se zaměřují spíše na bezpečí celého porodního procesu, jeho výsledek, a preferují profesionální vedení ze strany školených zdravotníků. Autorka poukazuje na řadu výzkumů naznačujících, že také ženy z dělnických profesí preferují profesionální lékařský přístup minimalizující rizika. Byť jsou tak v některých kontextech romské ženy ze strany zdravotnického personálu chápány jako „ideální pacientky“, protože bez řečí přijímají nabízenou lékařskou péči a nezpochybňují autoritu personálu, přesto podle autorky používají různé mechanismy získávání kontroly nad situací, jako je například odkládání odjezdu do porodnice, nebo „útěky“ z porodnice před oficiálním propuštěním.

Celá práce se tak zaměřuje na diskurz zodpovědného rozhodování v oblasti reprodukce. Autorka se ptá, do jaké míry si Romové a zaměstnanci porodnice osvojují tento diskurz a do jaké míry jej porušují či mu vzdorují. Přes jednoznačnou preferenci většího počtu dětí a větších rodin ukazuje autorka, jak romské ženy zároveň většinový morální diskurz o kontrole vlastní reprodukce do určité míry přijímají a aspirují na gadžovské hodnoty a životní styl. Popisuje aspirace romských žen z osady na to, aby se prezentovaly jako moderní, autonomní reprodukční aktéři, kteří dokáží ovládnout rodinné plánování. To se projevuje například v deklarovaném

počtu plánovaných dětí, který nesvědčí o reálném finálním výsledku reprodukční dráhy ženy, ale o její snaze vystupovat jako aktér, který má situaci ve svých rukou. Život v těžkých a podmínkách, ekonomicky nestabilním a nezajištěném prostředí však vede k řadě rozhodnutí, které do tohoto diksurzu nezapadají. Autorka bere do úvahy síť sociálních vztahů a závazků, v níž se (nejen romské) ženy pohybují, a nepohlíží na ně jako na izolované jednotky řídicí se (pouze) racionální volbou. Zároveň však chudé ženy nejsou prezentovány jako oběti okolností nebo otroci vlastních kulturních představ.

Sympatické je, že práce si jako svůj „přirozený terén“ volí obě země bývalého Československa, které jsou ve sledovaných oblastech skutečně v mnohém propojené – jak historicky, tak nastavením sociálních a zdravotnických systémů a nakonec i migračními a historickými pohyby romské populace. Přesto však je v některých ohledech možná trochu rozdíl mezi severočeským městem a východoslovenskou osadou. V rámci vlastního výzkumu v podobně rozkročeném terénu (severní Čechy – východní Slovensko) jsem například zaznamenala (byť jsem se tématem systematicky nezabývala), že v české zkoumané části příbuzenské sítě došlo po několika generacích po přesídlení ke změně reprodukčního chování směrem k omezování plodnosti v romských rodinách. Dalo by se možná hovořit o „demografické tranzici“ – i když autorka tento termín kritizuje (s odkazem na Johnson-Hanks 2005), ten nemusí nutně implikovat racionální a kalkulované jednání směřující k jednoznačnému cíli. V demografii se používá spíš pro popis výsledků jednání, které je možné kvantitativně měřit. Moje otázka na autorku by tedy byla, jestli je podle ní rozdíl v reprodukčním chování romských populací v Česku a na Slovensku a jestli je možné s nimi zacházet takto nerozlišeně.

Autorka v práci řeší aktuální téma, které má širší společenský rozměr a má co říci například také k sociální a zdravotní politice státu. V závěrečné části autorka poznamenává, že namísto obviňování Romů z vysoké porodnosti a nároků na to, aby ovládali své reprodukční chování, by stát a společnost měli přijmout opatření k jejich plnohodnotnému zapojení do společnosti a sociálních institucí. Nakonec, některé aktuální studie (srov. např. Gamella – Álvarez - Roldán 2023, *Breaking secular endogamy. The growth of intermarriage among the Gitanos/Calé of Spain, The History of the Family* 2023) ukazují, že tam, kde romské komunity nejsou segregované a dochází k větší integraci Romů do většinové společnosti, dochází často k větší míře exogamních sňatků i sblížení reprodukčního chování obou populací.

Celkový dojem z této disertační práce je velmi dobrý. Autorka předkládá práci, která je zajímavým příspěvkem do důležité diskuse v oblasti reprodukce a marginalizovaných skupin. Podařilo se jí realizovat náročný terénní výzkum, zprostředkovat perspektivu žen ze segregovaných romských osad a zpochybnit řadu zažitých stereotypů o motivacích jejich reprodukčních rozhodnutí. Ve své analýze ukazuje, jak se na pozadí strukturálních nerovností odvíjejí konkrétní životy a jednotlivci se snaží uplatňovat své individuální „agency“. Práce je psána hezkým, srozumitelným jazykem, práce s odbornými texty je dobře zvládnutá, formálně má text jen minimálně vad. Metodologicky oceňuji také závěrečný oddíl, v němž autorka reflektuje svůj terénní výzkum, nikoli ve formě odpovědí, ale otázek.

Práci doporučuji k obhajobě a v nějaké formě bych ji určitě doporučila publikovat.

Lenka Jakoubková Budilová

Praha, 10. 2. 2023